

STAROVĚKÉ DOKUMENTY, NA KTERÉ SE DLOUHO ČEKALO

Rukopisy od Mrtvého moře, přel. S. Segert, Š. Bažantová, R. Řehák; úvodní studie S. Segert a J. Dušek, Praha (OIKOYMENH) 2007, 964 str.

Je chvályhodným počinem nakladatelství OIKOYMENH, že po letech příprav vychází bilingvní vydání více než sto dvaceti starověkých rukopisů nalezených v okolí lokality nazývané Chirbet Kumrán (česky „ruina Kumrán“). Toto místo položené vysoko nad Mrtvým mořem je zpravidla spojováno s několika základními proměnnými, a sice s tzv. kumránskými rukopisy, které byly postupně od roku 1947 v okolí lokality objevovány, se židovským společenstvím Esejců, které Chirbet Kumrán ve stoletích kolem přelomu letopočtu obývalo a jež je považováno většinou za tvůrce těchto rukopisů, s přilehlým hřbitovem s ostatky více než 1000 lidí a s nedalekou oázou Ajn Fešcha. Nad těmito pěti „daty“ se již více než půlstoletí odvíjejí intenzivní diskuse, do níž se zapojují četné vědní disciplíny, jakými jsou například archeologie, paleografie, numismatika, historiografie, ale také další archeologické subdisciplíny jako archeobotanika, archeozoologie či osteoarcheologie.

Obsáhlá publikace, v nakladatelství OIKOYMENH snad dokonce zatím co do počtu stran nejvydatnější (kniha váží 1200 g!), nejprve uvádí do problematiky výše uvedených proměnných prostřednictvím dvou studií,

které z různých úhlů pohledu mapují, co vše se kolem rukopisů odehrálo a co se v rámci badatelské diskuse děje i nyní. Poté následuje bilingvní (hebrejsko-česká) mnohasetstránková část věnovaná *nebiblickým* dokumentům (282–964).¹

První studie (15–225) v podání renomovaného českého semitisty Stanislava Segerta (1921–2005) je až na některé vynechané kapitoly přetiskem dřívější knihy *Synové světla a synové tmy* vydané roku 1970. Tato studie nejprve líčí, jak k nálezům kumránských spisů došlo, a poté, jak byly tyto spisy postupně překládány, datovány a interpretovány v kontextu doby vzniku i místa objevení. Segert sám považuje Chirbet Kumrán za sídlo židovské skupiny Esejců, kteří zde od 2. stol. př. Kr. žili odděleni od světa, přepisovali „biblické“ knihy, vykládali je a také sepisovali vlastní spisy, jež odrážejí věroučná specifika této komunity (výlučnost, přísná kázeň, askeze, autoritativní a svébytný výklad biblických proroctví, kritický postoj k většinovému proudu judaismu, zvl. pak k jeruzalémskému chrámu apod.). Nedaleká oáza Ajn Fešcha jim sloužila jako zdroj zásob, protože ležela při obchodní cestě do břehu Mrtvého moře a zároveň u pramene vody. To vše se odehrávalo pravděpodobně až do roku 68 po Kr., kdy Římané sídliště Esejců vyplnili (dokladem jsou římské šípové hroty nalezené ve vrstvě popele tamtéž). Obyvatelé Chirbet Kumrán stačili před bojem s římskou přesilou uschovat rukopisy do jeskyní v okolí, jež byly od roku 1947 postupně objevovány

¹ Čísla v závorkách odkazují na strany recenzovaného díla.

a jejich skryté textové poklady katalogizovány, dešifrovány, překládány a postupně vydávány v kritických edicích. Z posloupnosti objevování jednotlivých dokumentů se odvozuje i základní schéma jejich označování, které je následující: (a) číslo jeskyně podle pořadí jejího objevení, (b) označení Q podle lokality Kumrán (tj. Qumran), (c) zkratka názvu daného dokumentu a (d) v případě většího počtu stejných textů indexové abecední rozlišující označení, o který dokument či fragment se jedná. Tak například označení pro nejznámější, téměř 7,5 metrů dlouhý dokument 1QIza vyjadřuje, že se jedná o první nalezený text prorocké knihy Izajáš v první kumránské jeskyni, označení 4QSama designuje první fragment knihy Samuelovy ze čtvrté jeskyně nebo 4QM značí dokument ze čtvrté jeskyně nazývaný Válečný řád (M značí hebr. *milechámáh*, tj. „válka“) apod.

Esejci své sídlo po uložení dokumentů na bezpečná místa brání před Římany, jsou však poraženi, zajati a části se snad daří uniknout. Jisté je, že Chirbet Kumrán již natrvalo opouštějí. Segertem uvedený sled událostí i jejich datování je *de facto* věrným přiblížením základní a výchozí teorie o Kumránu jako celku, tak jak ji postupně již od 50. let formuloval jeden z nejvýznamnějších „kumranologů“, dominikán a archeolog Roland de Vaux (1903–1971). Jiná „konsenzuální“ teorie nebyla v době, kdy Segert svoji knihu *Synové světla a synové tmy* napsal, předložena. Výjimku tvoří modifikace de Vauxovy teorie, které nepovažují jeskyně za úkryt dokumentů, ale za studovny, jež Esejci využívali, případně jim tyto jeskyně měly sloužit jako kultická místa bez vztahu k Chirbet

Kumrán (tak za všechny např. Eliezer Lipa Sukenik). Proti těmto verzím výkladu ovšem mluví dostupná archeologická evidence (např. nesourodost nalezených dokumentů v jednotlivých jeskyních, způsob uchování svitků apod.).

I dnes – téměř po čtyřiceti letech od prvního vydání – je stále nesporným přínosem Segertovy studie jeho pojednání obsahu významných dokumentů kumránského společenství a analýza vztahu k tzv. biblickým knihám, které Esejci vykládali zcela specifickým způsobem jako aktuální naplnění (či naplnění) prorocství v jejich čase, kdy oni, jako *synové světla*, stojí v nesmiřitelném a konečném boji se *syny tmy*. Díky autorovu pečlivému výkladu ústředních dokumentů kumránského společenství (zvl. 1QS – tj. Řád jednoty, 1QM – tj. Válečný řád ad.) se ukazují důležité styčné body, ale i rozdíly jak mezi Esejci a Janem Křtitelem (dlouhý noviciát a *disciplina arcani* versus Janova okamžitá otevřenost vůči všem, kteří byli ochotni činit pokání), tak i podobné napětí v učení mezi kumránským společenstvím a Ježíšem (k tomu viz zvl. 205–214). Přesto Esejci představují, jak Segert poznamenává, směr, který byl v rámci židovství nejbliže nově vznikajícímu křesťanství, čímž i samo křesťanství „vystupuje ... na esejském pozadí plastičtější“ (221), i když s ním není identické.

Druhá studie (227–279) nazvaná *Odkrývání tajemství rukopisů od Mrtvého moře* je dílem pracovníka Centra biblických studií při Evangelické teologické fakultě Univerzity Karlovy a odborníka na epigrafiku Jana Duška (nar. 1978). Zde se nastiňuje jednak průběh jednotlivých prospekci v lokalitě

Chirbet Kumrán a jejím okolí, a to i v celé jejich politické složitosti (zvl. v souvislosti se změnami hranic státu Izrael), jednak je pojednána řada dalších teorií, které následovaly po badatelském „konsensu“ spojovaném se jménem Rolanda de Vauxe. Skutečně též 80. léta a další dekády přinášejí několik interpretací, které zmíněných pět proměnných (Chirbet Kumrán, rukopisy, hřbitov, jeskyně a Ajn Fešcha) vykládají velmi rozmanitým způsobem, a tím dokládají pozoruhodně dlouhou a význačnou cestu od archeologického nálezu k jeho výkladu. O této význačné cestě by měl právě čtenář–laik a nearcheolog vědět, aby se vyvaroval nadšení z rozmanitých „teorií spiknutí“, které kumránské dokumenty téměř nutně, ba až s magnetickou přitažlivostí provázejí. I o těch Dušek stručně referuje. Jde zvláště o „antisemitskou teorii“, jež se podle jejich předkladatelů projevila v absenci židovských badatelů při prvních dekádách výzkumů, a o „teorii utajení“, jak ji v duchu Eccova románu *Jméno růže* uvedli v 90. letech do života autoři M. Baigent a R. Leigh svoji knihou *The Dead Sea Deception* (1991), která vyšla v němčině pod marketinkově veleúspěšným názvem *Verschlußsache Jesu – Die Qumranrolle und die Wahrheit über das frühe Christentum*. Dušek první teorii uvádí na pravou míru, a tak se čtenář dozvídá, že antisemitismus, jenž se projevil v absenci židovských badatelů v týmu „kumranologů“, byl dán tím, že „tento tým vznikl na jordánské straně Jeruzaléma v padesátých letech ... a v té době židovští badatelé z čistě politických důvodů nemohli mít k ... textům přístup, protože jordánská vláda tehdy požadovala k udělení víza pro vstup na

jordánskou půdu potvrzení o křtu od všech lidí kromě muslimů“ (24). K druhé teorii, která vidí důvod utajení dokumentů od Mrtvého moře v touze Říma nedat veřejnosti nahlédnout do textů, jež by zpochybnilly základy víry (prý se to týká zvl. svitků z 4. kumránské jeskyně), a která počítá s čistě katolickým sedmičlenným týmem badatelů, je dobré pro úplnost připomenout, že skutečně dlouhé zpřístupňování dokumentů mělo zcela jiné příčiny (politická situace v Izraeli, často velmi fragmentární stav textů, omezená kapacita týmu apod.) a že z dostatečně magické sedmičky „strážců tajemství Říma“ byli katolíci pouze tři, navíc po všech stránkách erudovaní badatelé (J. T. Milik, J. Starcky a P. W. Skehan), kteří měli také díky povaze obsahu dokumentů sotva co tajit. Jejich ostatní kolegové patří konfesijně k presbyteriánům (F. M. Cross), anglikánům (J. Strugnell), luteránům (C.-H. Hunzinger), případně se jakékoli konfese proklamativně zřekli a mluví o sobě jako o agnosticích (tak J. M. Allegro).

Vrátíme-li se zpět k badatelským teoriím, jež následovaly po té, již předložil de Vaux, pak se před námi otevírá zcela nové pole interpretací, které je třeba krátce přiblížit, aby se ukázala komplexnost problematiky související (či také podle některých badatelů nesouvisející) s rukopisy od Mrtvého moře. Z prostorových důvodů půjde jen o jejich stručné představení, nikoli o kritickou reflexi, již se Dušek ve své studii pochopitelně také věnuje:

(a) Archeoložka Pauline Donceel-Voute (doba uvedení teorie 1992 nn.) na základě drobné materiální evidence (mince, vázy, sklo) dospívá k teorii Kumránu coby středomořské rustikální

vily z hellenistické či římské doby. Stůl nalezený v ruině nebyl stolem písařů, nešlo o skriptorium, jak usuzoval např. de Vaux, nýbrž sloužil jako stůl jídelní. Esejci v této teorii zůstávají stranou. (b) Hartmut Stegemann (1993) proti de Vauxově tezi o Kumránu jako centru Esejců stává teorií výroby svitků či nakladatelství (něm. *Verlagshaus*), tj. jakési manufaktury zásobující literaturou širší esejskou komunitu v tehdejší Palestině. Důležitá je zde Ajn Fešcha, kde podle Stegemanna stála koželužna. V ní se vydělávaly kůže, které byly transportovány vzhůru do Chirbet Kumrán, kde se používaly jako podkladový psací materiál. (c) Jean-Baptiste Humbert (1994) přichází s teorií Kumránu jako hasmoneovské vily, kterou až následně osídlili Esejci, kteří zde obětovali. (d) Francouzský historik a epigrafik André Lemaire (1997) považuje Kumrán za intelektuální centrum Esejců, kteří zde v malém počtu studovali a vyučovali Tóru. (e) Americká archeoložka Jodi Magnessová (2002) se přiklání k de Vauxově teorii, ale upravuje jím vypracovanou chronologii osídlení Chirbet Kumrán. Její závěr, tj. popis let těsně po roce 68 po Kr., se nicméně s postuláty de Vauxe shoduje. (f) Zcela jiný pohled na Kumrán a Ajn Fešchu nabízí Yitzhar Hirschfeld (2004). Tato dvě místa jsou podle něho továrnou na parfémů bohatého Judejce žijícího pravděpodobně v Jeruzalémě. Esejci zde podle něj nežili a svitky z jeskyní nejsou jejich proveniencí, nýbrž v době ohrožení byly kněžními sádokovského typu transportovány z Jeruzaléma. Modifikací této teorie je návrh Ehuda Netzera (2005), který doporučuje uvažovat o jeskyni Ajn Fešcha nikoli jako o výrobě parfémů, nýbrž jako o místu, kde

byl vinný lis. (g) Yitzhak Magen ve své zatím pracovní studii (2006) dospívá na základě rozboru sedimentů nádrží v Chirbet Kumrán k závěru, že lokalita nebyla sídlem Esejců, nýbrž továrnou na keramiku. Co do původu rukopisů zastává Magen díky jejich „sektářské“ povaze představu, že patřily někomu jinému než skupinám souvisejícím s Jeruzalémským chrámem.

Dušek v sumarizující části kategorizuje představené teorie do dvou základních typů – typ *tradiční*, který se odvíjí od základní teorie de Vauxe a považuje spojitost Kumránu, Ajn Fešchy, rukopisů, pohřebiště a jeskyň za plausibilní, a typ, který lze snad označit za *disociační* (srv. 269), jež zahrnuje jinak velmi rozmanité teorie, které uvedenou spojitost za plausibilní naopak nepovažují. Zcela na závěr této studie přichází ke slovu kapitola nazvaná *Rukopisy z Judské pouště a rukopisy od Mrtvého moře* (271–279). Ta čtenáře stručně seznamuje s dalšími rukopisy, jež byly nalezeny severně od Kumránu (aramejské fragmenty z Vádí Dálíje ze 4. stol. př. Kr.)² a pak také na jih od něj (Chirbet Mird, Vádí Murabba'at, Nachal Chever, Masada ad.). V obou případech jde o rukopisy z Judské pouště, protože označení „rukopisy od Mrtvého moře“ je vyhrazeno pro dokumenty související s Chirbet Kumrán, na což upozorňuje již zmíněná zkratka Q.

Vlastní text rukopisů od Mrtvého moře, tj. bilingvní část, která následuje po studiích Segerta a Duška, nabízí

² K tomu viz J. Dušek, *Les manuscrits araméens du Wadi Daliyeh et la Samarie vers 450–332 av. J.-C.*, Leiden 2007.

ve velmi přehledném provedení hebrejský originál a jeho český překlad. Na něm po dlouhá léta pracoval a po roce 1989 jej k vydání chystal S. Segert, k jehož dílu se postupně připojili další spolupracovníci. Podkladem pro dokončení překladu se po roce 2001 stalo studijní vydání *The Dead Sea Scrolls* redigované F. G. Martínezem a E. J. C. Tigchelaarem (1997–1998), čímž se překlad stal *kompilátem* vycházejícím ze dvou různých textových předloh (DJD a Martínez/Tigchelaar), a proto recenzované vydání rozhodně nelze označit za „kritické“. Důležitým a již výše uvedeným faktem je, že se jedná o překlad *nebiblických* spisů, tedy o dokumenty, které nejsou součástí Starého zákona, resp. Hebrejské bible (Tenachu). Rukopisy jsou uspořádány tematicky na *řády, halachické texty, literaturu s eschatologickým obsahem, výklady, parabiblickou literaturu, poetické texty, liturgické texty a ostatní texty*. Toto uspořádání je z pochopitelných důvodů selektivní, avšak dobře koresponduje s textem Segertovy studie, která dokumenty zevrubně komentuje (např. 1QS, 1QM, pešery k Izajášovi ad. ze 4Q apod.). Proto se jako jedna z možností, jak *Rukopisy od Mrtvého moře* číst, nabízí průběžné střídání originálu (popř. jeho českého překladu) a Segertova komentáře z první studie k témuž.

V kumránských jeskyních bylo nalezeno celkem kolem 900 dokumentů, z nichž je celá řada ve velmi fragmentárním stavu. Proto je autory zvolené tematické řazení asi tím nejlepším způsobem, jak se seznámit s dědictvím Esejců v průřezu nejen co do myšlení, ale i co do výběru textů z různých jeskyní. Kdo by chtěl setrvat u jedné z nich a nahlédnout také do *biblických* dokumentů, jež tvoří značnou část celkového nálezů, ten musí vzít do ruky kritické vydání, nejlépe monumentální, devítisvazkové *Discoveries in the Judaean Desert* (zkratka DJD, k přehledu viz <http://orion.mscc.huji.ac.il/resources/djd.shtml>), které vychází postupně od roku 1955 a představuje nálezy místně.

V recenzované publikaci následuje po bilingvní části seznam užžitých zkratek (945–946), seznam obsahující jak odbornou, tak populární cizojazyčnou literaturu k danému tématu a dva české tituly (947–955) a nakonec i rejstřík rukopisů seřazených podle čísel (tj. 1Q–11Q). Kniha *Rukopisy od Mrtvého moře* je dílem, k němuž se bude ve více či méně kritické recepci vracet nejedna generace čtenářů, a proto je jen dobře, že tyto vybrané starověké dokumenty z Kumránu, i s dvojnásobným vstupem od dvou různých generací badatelů, vyšly.

Filip Čapek